

GRUNDLAGSUTSKOTTETS UTLÅTANDE 25/2006 rd

Regeringens proposition med förslag till lag om assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap

INLEDNING

Remiss

Lagutskottet begärde den 6 juni 2006 ett nytt utlåtande av grundlagsutskottet om regeringens proposition med förslag till lag om assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap (RP 3/2006 rd).

- professor Mikael Hidén
- juris doktor, docent Liisa Nieminen
- juris licentiat Maija Sakslin
- professor Veli-Pekka Viljanen.

Sakkunniga

Utskottet har hört

Samband med andra handlingar

Utskottet har lämnat utlåtande GrUU 16/2006 rd om propositionen.

LAGFÖRSLAGET

Lagutskottet har ändrat det i proposition RP 3/2006 rd ingående förslaget till lag om assisterad befruktning och ber därför grundlagsutskottet yttra sig om följande frågor: 1) Hur förhåller sig konstitutionen till en lösning där rätten till assisterad befruktning bara gäller olikkönade par och 2) Hur ska man i ljuset av grundlagsutskot-

tets tidigare utlåtanden (GrUU 59/2002 rd och GrUU 16/2006 rd) i konstitutionellt hänseende förhålla sig om lagen om assisterad befruktning får en i bilagan till detta utlåtande ingående övergångsbestämmelse enligt förslag från justitieministeriet?

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Motivering

Begränsning av assisterad befruktning till olikkönade par

Lagutskottet föreslår att assisterad befruktning ska få utföras på medicinska grunder bara på

olikkönade par som lever i parförhållande. Assisterad befruktning förvägras därmed kvinnor som inte lever med en man i äktenskap eller under äktenskapsliknande förhållanden.

Grundlagsutskottet har i sina tidigare utlåtanden ansett att assisterad befruktning kan tillåtas

för kvinnor som lever i ett registrerat partnerskapsförhållande samt andra kvinnor än sådana som lever i parförhållande, men på strängare villkor än för gifta eller samboende kvinnor. I det sammanhanget framhöll utskottet att inga skarpa gränser för lagstiftarens prövning kunde härledas ur jämlikhetsprincipen i grundlagens 6 § då en reglering i överensstämmelse med den rådande samhällsutvecklingen eftersträvades. Det väsentliga var om åtskillnaden kunde motiveras på ett sätt som är godtagbart med hänsyn till de grundläggande fri- och rättigheterna. Utskottet konstaterade att lagförslagen särbehandlar människor på grundval av social status och delvis också på grundval av sexuell läggning. Lagförslagen kunde inte anses strida mot grundlagen, eftersom det medicinska syftet med assisterad befruktning är att ge människor som lider av ofrivillig barnlöshet hjälp. Den föreslagna differentieringen hade enligt utskottet ett direkt samband med samhällets värderingar och höll sig med beaktande av utskottets långvariga tolkningspraxis inom ramen för lagstiftarens prövningsrätt. Grundlagen och särskilt jämlikhetsbestämmelsen i dess 6 § ställde inte några hinder i vägen för den föreslagna lagstiftningen (GrUU 59/2002 rd, s. 2—3, GrUU 16/2006 rd, s. 2).

Utskottet har behandlat frågan om den specialstatus äktenskapet och äktenskapsliknande förhållanden har i samband med förslaget till lag om registrerat partnerskap (RP 200/2001 rd). I det då föreliggande fallet beaktade utskottet att det gäller en helt ny typ av lagstiftning inom ett område som befinner sig i en brytningsfas även i ett internationellt perspektiv. Äktenskapslagstiftningen och med den jämförliga lagar gäller sådana särskilda avgöranden med inverkan på samhällets framtid och värderingar som motiverar att äktenskap mellan kvinnor och män ges specialstatus som parförhållande i lagstiftningen. Lagtolkningen kan dock förändras med tiden och tolkningen av grundlagen aktivt påverka värderingar och attityder (GrUU 15/2001 rd, s. 3/I).

Lagutskottets förslag går ett steg längre än förslagen ovan i särbehandlingen av kvinnor. Reglerna utgör enligt grundlagsutskottet i prin-

cip ett problem med tanke på 6 § i grundlagen. Men om man uttryckligen tar fasta på att syftet är att hjälpa ofrivilligt barnlösa, håller sig den föreslagna lagstiftningen med sina värderingar inom ramen för lagstiftarens prövningsrätt och strider inte mot 6 § i grundlagen. Jämfört med lagutskottets förslag står regeringens ursprungliga förslag bättre i samklang med intentionerna med jämlikhetsbestämmelserna i 6 § i grundlagen, menar grundlagsutskottet.

Komplettering av övergångsbestämmelserna

I 38 § 1 mom. i lagförslag 1 i regeringens proposition med förslag till lag om assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap (RP 3/2006 rd) föreskrivs det att könsceller och embryon som före lagens ikraftträdande har donerats för användning vid assisterad befruktning får användas för nämnda ändamål bara om donatorn har samtyckt till att uppgift om hans identitet i enlighet med 23 § kan ges till det barn som föds. Enligt den övergångsbestämmelse lagutskottet föreslår ska läggas till 38 § 1 mom. 2 punkten får könsceller och embryon som donerats före lagens ikraftträdande användas vid assisterad befruktning tre år efter att lagen trätt i kraft för att ett barn som den som får behandling fött till följd av assisterad befruktning ska få ett biologiskt helsyskon.

Förslaget innebär i praktiken att ett barn som föds på detta sätt inte har rätt att få reda på donatorns identitet när han eller hon fyllt 18 år. Grundlagsutskottet har tidigare konstaterat att rätten till personlig identitet omfattas av skyddet för privatlivet i 10 § i grundlagen och ansett att barnet absolut måste ha rätt att få veta sitt ursprung (GrUU 59/2002 rd, s. 3/II, GrUU 16/2006 rd, s. 3/II).

Könsceller och embryon som donerats anonymt kan enligt förslaget användas vid assisterad befruktning ännu tre år efter att den nya lagen trätt i kraft. Barnets rätt att få reda på donatorns identitet tillgodoses inte då i enlighet med grundlagsutskottets tidigare ståndpunkt. Det är emellertid motiverat att öppna möjligheten att skaffa ett biologiskt helsyskon åt ett barn som fötts genom assisterad befruktning, menar ut-

skottet. Mot denna bakgrund är det problematiskt att en ny lagstiftning leder till att helsyskon inte har samma rätt till information. I denna specifika situation finns det enligt utskottets mening tungt vägande skäl för ett på föreslaget sätt begränsat övergångsarrangemang. Bestämmelsen uppfyller också kravet på att begränsningar av grundläggande fri- och rättigheter ska vara noga avgränsade och proportionella. Lagutskottets förslag kan alltså behandlas i vanlig lagstiftningsordning.

De förslagna lagarna avses träda i kraft cirka sex månader efter att de antagits och blivit stad-

fästa. Lagutskottet kunde gärna enligt grundlagsutskottets mening överväga att senarelägga ikraftträdandet för att pågående behandlingar ska kunna slutföras innan lagen träder i kraft. I förekommande fall bör lagutskottet påpeka saken i sitt utlåtande.

Utlåtande

Grundlagsutskottet anför

att lagförslaget kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning.

Helsingfors den 15 juni 2006

I den avgörande behandlingen deltog

ordf. Kimmo Sasi /saml
vordf. Arja Alho /sd
medl. Hannu Hoskonen /cent
Roger Jansson /sv
Johannes Koskinen /sd
Irina Krohn /gröna
Annika Lapintie /vänst
Outi Ojala /vänst
Reino Ojala /sd

Klaus Pentti /cent
Simo Rundgren /cent
Arto Satonen /saml
Seppo Särkiniemi /cent
Ilkka Taipale /sd
Astrid Thors /sv
Jan Vapaavuori /saml (delvis)
ers. Toimi Kankaanniemi /kd
Tapani Tölli /cent (delvis).

Sekreterare var

utskottsråd Kalevi Laaksonen.

AVVIKANDE MENING 1

Motivering

Det är kontroversiellt med tanke på jämlikhetskravet och barnets rätt att få reda på sitt ursprung om rätten till assisterad befruktning enbart begränsas till kvinnor som lever i äktenskap eller under äktenskapsliknande förhållanden.

Om rätten till assisterad befruktning i motsats till propositionen tillåts bara på medicinska grunder för kvinnor som lever i parförhållande med en man, kommer kvinnorna att bli särbehandlade i fråga om att få behandling.

Behandling en rätt för alla kvinnor

Förslaget att begränsa de assisterade befruktningarna innebär att ensamboende kvinnor och kvinnor som lever i partnerskap överlag inte kan få behandling, inte ens på medicinska grunder. Det blir därmed slut på en praxis som pågått i ett tjugotal år. Assisterad befruktning är en offentlig tjänst som det allmänna tillhandahåller eller betalar för. Grundlagens 19 § 3 mom. säger att det allmänna ska tillförsäkra var och en tillräckliga social-, hälsovårds- och sjukvårdstjänster. Normalt har detta ansetts kräva att var och en personligen i lag tillförsäkras tillgång till vård- och omsorgstjänster.

Om rätten till assisterad befruktning begränsas på föreslaget sätt, kommer kvinnans rätt till behandling att vara beroende av hennes civilstånd och sexuella läggning. Sådana individuella faktorer får i princip inte tas till grund för särbehandling.

Barnets bästa i olika familjetyper

Vårt samhälle betraktar familjer bestående av mor och barn som fullvärdiga familjer. En ensamstående kvinna har t.ex. rätt att adoptera ett barn. Att återopa barnets bästa bara när man vill förhindra ett en familj bestående av mamma och barn uppstår genom assisterad befruktning är oförenligt med grundlagens 6 § om jämlikhet.

Det har gjorts psykiatriska undersökningar som visar att föräldrarnas sexuella läggning, familjestrukturen eller föräldrarnas kön inte spelar någon särskilt stor roll för barnets utveckling. Barnets utveckling och eventuella störningar i den påverkas av samma faktorer i alla familjer, hur dessa än ser ut. Samma sak står att läsa i rapporten *Barnen i registrerade parförhållanden*, som en kommission tillsatt av social- och hälsovårdsministeriet gav ut 2003. Det bör observeras att enligt lagförslaget vägs barnets bästa in varje gång beslut fattas om assisterad befruktning. Ingen har ovillkorlig rätt till behandling, inte ens ett gift par. Barnets bästa är alltså inte en acceptabel anledning att särbehandla kvinnor och neka kvinnor som lever ensamma eller i partnerskap behandling.

Det är också vanskligt att i samband med bestämmelser om grundläggande rättigheter återopa barnets bästa som grund för särbehandling, eftersom man då använder barnets bästa som tillhygge för att förhindra att det barn föds vars bästa man vill tillgodose. Alltså kan begränsningen inte anses vara förenlig med proportionalitetsprincipen.

Barnets bästa tillgodoses bäst genom lagförslagets krav att den kvinna som får behandling genom assisterad befruktning ska kunna garantera barnet en balanserad uppväxt och omsorg.

Jämlikheten mellan olika familjetyper

Bestämmelserna om de grundläggande rättigheterna tar fasta på individens rättigheter och ibland gruppens (t.ex. samernas). Äktenskapet som institution ges inte högre status än andra familjeformer. Det är inte heller grundlagsutskottets sak att uttala sig om vilken familjemodell som är acceptabel.

Faderlöshet har inte setts som ett konstitutionellt problem eller ansetts vara oförenlig med grundlagen. Men grundlagsutskottet har valt att se faderlösheten som ett problem kopplat till

värderingarna i samhället (GrUU 16/2006 rd). Dessa av grundlagsutskottet framlyfta samhällsvärderingar kan inte godtas som grund för begränsning av rätten till behandling. Vårt samhälle och vår rättsordning godkänner ensamförälderskap för både biologiska och adopterade barn och behandlar familjer bestående av en förälder och barn på lika villkor som andra familjer.

Hälsوافaktorer som argument för begränsning

Det är diskutabelt att koppla begränsningen av assisterade befruktningar till civilstånd eller sexuell läggning med argumentationen att behandlingar bara ges på medicinska grunder. Det går inte alltid att få reda på orsaken till infertilitet, och också kvinnor som lever ensamma eller i partnerskap kan ha en fysisk defekt som förhindrar befruktning.

Konklusion

Lagutskottets förslag att bara kvinnor som lever i ett parförhållande med en man ska ha rätt till

assisterad befruktning på medicinska grunder är oförenligt med grundlagens 6 § om jämlikhet och kräver grundlagsordning. Det nya förslaget till begränsning, att ensamstående kvinnor och kvinnor som lever i partnerskap inte skall få behandling, innebär att nuvarande praxis upphör. Någon grund för särbehandling av kvinnor som vore godtagbar med hänsyn till 6 § 2 mom. i grundlagen har inte lagts fram. Lagen om assisterad befruktning kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning bara om särbehandlingen omintetgörs t.ex. genom att 2 och 8 § i lagförslag 1 godkänns enligt regeringens förslag.

Ståndpunkt

Med stöd av det ovan sagda anser vi

att lagförslagen kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning, men lagförslag 1 bara om de konstitutionella anmärkningarna till 2 och 8 § i vår avvikande mening beaktas på behörigt sätt.

Helsingfors den 15 juni 2006

Annika Lapintie /vänst
Outi Ojala /vänst

Irina Krohn /gröna
Arja Alho /sd

AVVIKANDE MENING 2

Grundlagsutskottet har bl.a. i sitt utlåtande GrUU 59/2002 rd om assisterad befruktning behandlat lagstiftarens rätt att utan hinder av jämlikhetsbestämmelserna i 6 § i grundlagen ge kvinnor som lever i äktenskap och under äktenskapsliknande förhållande en annan status än kvinnor som lever ensamma eller i partnerskap. Där sägs det t.ex. att "Lagförslaget särbehandlar människor på grundval av social status och delvis också på grundval av sexuell läggning. Lagförslaget kan inte anses strida mot grundlagen eftersom det medicinska syftet med assisterad befruktning är att ge människor som lider av ofrivillig barnlöshet hjälp. Den föreslagna differentieringen har ett direkt samband med samhällets värderingar, och utskottet anser att detta

vägval håller sig inom ramen för lagstiftarens prövningsrätt, också med beaktande av utskottets långvariga tolkningspraxis."

I det nu aktuella utlåtandet uttrycker utskottet samma ståndpunkt på följande sätt: "Äktenskapslagstiftningen och med den jämförliga lagar gäller sådana särskilda avgöranden med inverkan på samhällets framtid och värderingar som motiverar att äktenskap mellan kvinnor och män ges specialstatus som parförhållande i lagstiftningen."

Med hänvisning till det ovan sagda anser vi att utskottet i sitt utlåtande inte skulle ha gjort bedömningen att regeringens ursprungliga förslag är bättre än lagutskottets förslag i ljuset av grundlagens jämlikhetsbestämmelser.

Helsingfors den 15 juni 2006

Seppo Särkiniemi /cent
Klaus Pentti /cent
Hannu Hoskonen /cent

Simo Rundgren /cent
Toimi Kankaanniemi /kd

Lagutskottets förslag

38 §

Övergångsbestämmelser

Könsceller och embryon som före denna lags ikraftträdande har donerats för användning vid assisterad befruktning får användas för nämnda ändamål bara

1) om donatorn har samtyckt till att uppgift om hans identitet i enlighet med 23 § kan ges till det barn som föds, *eller*

2) *under tre års tid för att ett barn som den som får behandling fött till följd av assisterad befruktning skall få ett biologiskt helsyskon.*

(2 mom. som i RP)